

Тодор Куљић, редовни професор у пензији
Филозофски факултет, Универзитет у Београду
todorunbg@ptt.rs

Оригинални научни рад
Примљен: 11.02.2020.
Прихваћен: 15.02.2020.

Метаболизам пораза левице како левица да савладава властите поразе

Апстракт: У прилогу се разматрају природа пораза левице 1989. године и начини памћења тог пораза. Може ли памћење пораза бити и продуктивно и којом емоцијом га ваља уоквирити? Размотрена је сазнајна вредност појмова (меланхолија, мелодрама) и приказан начин сећања на иконе левице: Јурија Гагарина и Че Гевару. Сећање је расута, памћење је организована прошлост, а историја је проверено памћење. Неолиберализам данас синхроно надзире сва три облика свести. У закључку је изнето неколико образаца саморефлексивног сећања, односно предлога како антикапиталистичка левица данас да се одупре диктату хегемоничног неолиберализма и да осигура другачији поглед на властиту прошлост.

Кључне речи: пораз левице, меланхолија, мелодрама, саморефлексија левице.

Већ сама употреба органског појма метаболизам (претварање хране у енергију) код велшког марксистичког теоретичара Рејмонда Вилијамса и италијанског историчара Енца Траверса¹ подсећа на то да у сложенем процесу суочавања са прошлошћу левици може помоћи и сећање на властите пораз. Колико је реална слична процена филозофа Алана Бадјуа када је, коментаришући урушавање Совјетског Савеза, закључио да „семафор комунизма осветљује векове и не може бити угашен зато што је нека осредња тиранија сама одлучила да себе прогласи мртвом”² Одмах би требало рећи да није реч о празном самоохрабривању ни о идеолошком потискивању трагедије пораза, а још мање о стварању искривљене корисне слике пораза, него о сложеној саморефлексији различитих струја левице. Па ипак, ни унутар расуте самосвести левице 21.

¹ Enzo Traverso, *Melankolija ljevice* (Zagreb: TIM press, 2018), 62.

² Badiju Alen, *O mračnom slomu: pravo, država, politika* (Beograd: Univerzitet Singidunum, 2013), 27.

века још није довољно јасно раздвојено шта је у поразу изгубљено, а шта је у памћењу иначе требало одбацити.

Овај прилог је покушај дефинисања само неких апорија саморефлексивног сећања левице. Другим речима, може ли памћење пораза, колико год било сложено, бити и продуктивно и којом емоцијом га ваља уоквирити? Лепеза емоција којима је левица проживљавала властите поразе широка је: од жалости и достојанства у поразу, преко меланхолије, носталгије, па све до дефетизма и разочарања. На другој страни сваку победу у политици прати тријумфализам, слепило и телеолошка вера у дефинитивни пораз противника. Прелаз са политичког на емоционално постоји код свих масовних покрета. Као што код бораца на фронту треба због јачања морала подстаћи мржњу према непријатељу тако је и политика помогнута емоцијама делатнија. Трајни тријумф и пролазна нада или пролазни тријумф и трајна нада емоције су које мобилишу или пасивизирају, заслепљују или шире видике. Нешто је сложеније настојање да се у поразу одржи нада а да се при том не слави жртва. У истом смислу су пробране емоције полуге прераде прошлости, регулишу однос памћења и заборављања и сведоче о саморефлексији левице. Срушени комунистички споменици и избрисани празници након 1989. године меланхолични су остаци поражене утопије, а сећања на социјалну државу ослонци су преживеле наде. Као и победе тако се и порази на многе начине индивидуално проживљавају, јер колективно искуство испреплетено је са животима појединаца. Лишена организоване групе и партије поражена левица слаби у памћењу појединаца. У свести појединаца опстаје несводива засебност лично проживљеног или потиснутог пораза левице. Расути фрагменти сећања лишени су организације која би их дотерала у корак и претворила из мутних утисака у јасну делатну класну свест. Поред тога, у савременој неолибералној репресивној толеранцији левица лишена шарма забрањеног воћа и идентитета у отпору претвара властито сећање у бледи анархични мозаик несређених детаља из прошлости. И свакодневица неорганизованог сећања на пораз шаролика је: неко се сећа изгубљеног посла, неко изгубљеног мира и најближих у ратном расулу, неко нестале наде, а неко ничега.

Различита осећања губитка социјалистичке прошлости претежно су неделатна и резигнирана. Најмање је парализујућих емоција код интелектуалаца кадрих за савладавање противречности (*Aufhebung*) у хегеловском смислу истовременог укидања и очувања. Ако је, наиме, укинута бирократизована социјализам, може се чувати идеја социјалне економије, визија привредне демократије која је могућа у другом облику и у другом времену. Ове поуке из пораза усамљене су у послесоцијалистичким друштвима. И победници заслепљени тријумфом и поражени прожети разочарањем једнако заборављају да је историја поље непредвидивих могућности и разних образаца истовременог укидања форме и чувања садржаја. За овај сложени поступак савладавања прошлости није

довољно сложити се да треба остати одан побеђенима, можда и стога што већ последња реч констатује признање пораза. Потребно је дијалектичко поимање пораза, довољно саморефлексивно и исторично. У ком смислу? Биланс историје разликује се од биланса оружаных битака. Код историјских смена хегемоних епохалних свести нема чисте победе ни чистог пораза, јер се прошлост и садашњица не могу идејноисторијски никада одсечно раздвојити. Политички заокрети само су видљиви сегмент знатно дужих етапа континуитета невидљиве подземне кртице историје.

Кумулативни учинак пораза

У политици су порази и победе највидљивији. Није наодмет на почетку подсетити да су у радовима класика марксизма процене могућности пораза левице другачије од уобичајених телеолошких тумачења њихових идеја. Да је још у Манифесту КП будућност отворена и контингентна, а не телеолошка, сведочи у спису наговештена могућност да се историја класних борби „увек завршавала револуционарним преуређењем целог друштва или заједничком пропашћу класа које су је водиле“³. Дакле, класици нису искључивали апокалиптични пораз левице ни 1848. године. Скоро седамдесет година касније не мање дијалектичка била је процена пораза левице код Розе Луксембург: „Читав пут социјализма – уколико се узму у обзир револуционарне борбе – посут је само поразима. Па ипак та иста историја, корак по корак, незадрживо води коначној побједи! Гдје бисмо данас били без оних 'пораза' из којих смо црпили историјско искуство, сазнање, моћ и идеализам! Данас се ослањамо на оно на чему смо стајали све до пред коначни окршај пролетерске класне борбе: управо на оне поразе од којих *ниједан* не би смјели сматрати поразом, пошто је сваки од њих дио наше снаге и јасноће циља.“⁴ Да ли су класици марксизма каткада морали да се са теоријских висина спусте до пропаганде која гуши малодушност покрета или су речени ставови дубљи од пуког храбрења? Вероватно је хилијазам ангажованих револуционара другачији од хладне процене аналитичара пораза, јер први не смеју признати пораз као дефинитиван. Међутим, у поменутих оценама није реч само о баналном политичком самоохрабривању него и о сложенијем теоријском покушају да се објасни преображавајући делатни учинак губитка. Након пораза Спартака 1919, дан уочи своје смрти, Р. Луксембург је изричито

³ Карл Маркс, Фридрих Енгелс, „Манифест комунистичке партије,“ *Изабрана дјела, Том I*, ур. Карл Маркс, Фридрих Енгелс (Београд: Култура, 1949), 15.

⁴ Роза Луксембург, „Ред влада у Берлину,“ *Izabrani spisi*, ур. Roza Luxemburg (Zagreb: Naprijed, 1974), 306.

упозорила: „Револуција је једини облик ’рата’ – и ово је њен особити животни закон – у којем се коначна победа може припремити само низом ’пораза’.“⁵

Овде се не поставља питање како је левица свладала поразе у прошлости него колико јој поменуте анализе „конструктивне улоге пораза“ могу помоћи у дефинисању актуелног скрајнутог идејног и политичког положаја. Било би еуфемистички почети од тврдње да је жаљење комуниста увек било неодвојиво од наде у боље сутра. Јер након различитих пораза нису ни надања у делатном погледу била истоветна. Каткада је пораз био активна инспирација за реванш, а каткада пасивни комеморативни ламент. Шта се у овом погледу збило након 1989. године? Укратко, где је место ове прекретничке године у скали славних пораза и неславних победа левике? Пораз републиканаца у Шпанији 1939. године још се памти са поносом на изгубљену битку. Ни смрт Че Геваре, 1967. године, није ширила очај него је разбудила храброст, дивљење и занос чак и изван комунистичког света. Геварина смрт је остала најделатнија међународна постхумна харизма комунисте који није скончао у постели. Све до 1989. код левике није било дефетизма, јер је успешно савладаван надом утопије⁶. Када је у питању осећање пораза, за многе је та година у историји левике неупоредива. Али остаје питање да ли на ову годину треба гледати као на јасан и одсечан заокрет ка дефетизму. Може ли сећање на 1989. да подстакне продуктивни метаболизам пораза? Или је истицање ове године као неупоредивог пораза над поразима левике не само политички обесхрабрујуће него и историјски и научно још преурањено? Није ли тридесет година за историју одвећ кратко време да би се извео овако крупан закључак? Чак ако је пораз делом и неупоредив, није трајан, јер тежња за социјалном правдом претрајава.

Појмовни облици метаболизма пораза

Водећи појмови су неретко пресудни код сажимања сазнајне и делатне компоненте теорије. Сваки појам је наметао различите истраживачке приоритете, усмеравао тражење различитих узрока пасивности и сугерирао различите начине превазилажења овог стања. Код објашњења пасивности савремене левике упадљив је спектар различитих појмова који су само наизглед психолошки. Носталгија, меланхолија, мелодрама и губитак жеља левике различито су филозофско-историјски и социолошки образложени појмови, мање или више блиски истом делатном дискурсу. Само наизглед била су слична упозорења да код организовања самовиђења левике треба избегавати моралну економију добра и зла, драме, муке, херојства и жртве. Није било тешко запазити да ме-

⁵ Луксембург, „Ред влада у Берлину,“ 306.

⁶ Traverso, *Melankolija ljevice*, 59.

лодрамско сагледавање прошлости гуши самокритички капацитет левице и да не помаже код анализе неједнакости и експлоатације. У том погледу је меланхолија препозната као још поразнији хабитус. Лако је било уочити да је осврт уназад праћен жаљењем увек штетан и то да самосажалење води контемплацији и претвара симболички капитал левице у бескорисни или у комерцијални потрошни материјал.

Сличне критике левице на различит су начин објашњавале зашто меланхолија умртвљује. Још пре књиге Енца Траверса та теза среће се у радовима америчких политичких теоретичарки Џоди Дин и Венди Браун и правнице Елизабет Анкер. Те аналитичарке нису на исти начин уочиле изворе пасивности левице нити начине њеног превазилажења. Дубина сваке критике зависи од ваљаности објашњења тога стања. Док Анкерова тврди да треба изменити нарацију левице, Динова се залаже за враћање идеји комунизма. Венди Браун сматра да треба преиспитати колико су сама осећања жаљења и губитка компаса одговорна за потенцијално конзервативна и самодеструктивна слабљења општеприхваћених прогресивних политичких циљева.⁷ Анкерова је покушала да покаже како управо мелодрамски телеолошки садржаји Манифеста и враћање старим формама нарације умртвљују савремена кретања и ометају откривање неочекиваног, док Џоди Дин види узрок малодушности левице у компромису и недостатку непомирљивости. Овде треба укратко размотрити аналитичке границе теоријских објашњења слабости левице и водећих појмова који их усмеравају.

Анкерова је 2012. извор пасивности левице уочила у њеној мелодрами. Колико је уверљива њена аргументација и на који образац критике се ослања? Анкерова је настојала да покаже да код савремене левице постоје мотиви жртве и освете, неправде и акције, патње и снаге хероја који избављају жртве и тријумфују над неправдом. Све то уоквирено је мелодрамом која подстиче афективне везе са жртвама и херојима и емоционализује позитивне и негативне јунаке. Код левице морална поларизација препознаје зло у свирепости антагонизма. У језгру мелодрамских наратива неправде су учињене жртвама и тражи се освета. Многе мелодраме уз патетику и морализам обећавају телеологију промене која исправља социјалну неправду. Анкерова с разлогом упозорава да се подвајање моћних и поштених не може изводити из типа карактера, који су метонимска замена за економске или друштвене класе.⁸ Похлепа и поштење нису историјски појмови. Мелодрамска позоришна култура драматизује и морализује неједнакост, повезује сиромаштво с врлином, а богатство с поквареношћу. То јесте било успешно сентиментално средство за револуционисање маса. Код болшевичког мелодрамског филма и књижевности мелодрама је била успешна културна

⁷ Wendy Brown, "Resisting Left Melancholia," у *Loss – The Politics of Mourning*, eds. David L. Eng and David Kazanjian (Berkeley: University of California Press, 2003), 464.

⁸ Elizabeth Anker, "Left Melodrama," *Contemporary Political Theory* 11 (2012).

форма за објашњење револуционарне идеологије. Роман Николаја Островског „Како се калио челик“ био је класично мелодрамско штиво за васпитавање младих комуниста.

Проблеми, међутим, настају када Анкерова растеже мелодраму и на Манифест КП и не тумачи га хегеловски него књижевнокритички као мелодрамску круту поделу која обећава тријумф хероја. Њена критика Манифеста КП је жанровска, формална, а не садржинска. У том спису она пре свега види литерарну виктимизацију пролетаријата, патетично истицање насиља индустријског капитала и редуковање сложености историје на дихотомије. Не уочава да сличном жанру прибегава свака политика. Баналну оперативну емоционализацију и мелодраматизацију политичке акције треба разликовати од дубљих филозофско-историјских слојева марксизма. За Е. Анкер та слојевитост није значајна. Она чак без оградe наводи мишљење да је и Капитал мелодрамско штиво (*W. Sypher*). Није тешко уочити да је у методском погледу реч о формалном и површном редуковању сложености марксизма и Манифеста на облик излагања. Антикапиталистички аналитички потенцијал тога списка деградиран је на манихејство, патетику и мелодраму. А све отуда да би се грешке левице што дубље спустиле у прошлост, све до Маркса. И отуда је ово тумачење ризично.

Дакле, Анкерова ради нешто сасвим различито од Траверса иако су им критике наизглед подударне. Истицање приоритета жанра над дубљим садржајем својеврсна је релативизација структурне неједнакости и неправде. Тиме се формални књижевно-критички метод пројектује у социологију. Сложени антикапитализам чита се очима позоришног критичара. Мелодрамска организација критике постоји у свакој ангажованој политици, али је то понајмање важан слој идеологије. Оперативно гледано, лишена мелодрамског слоја и критика неједнакости била би неутрицајна, па теорија не би могла допрети до маса. Дакле, тај жанр идеолошки је неспецифичан и среће се код политичких покрета од левице до крајње деснице. Капиталистичка мелодрама упадљива је у низу холивудских вестерн филмова који су правдали геноцид: хероизација белокожих пионира, освајача земље и Дивљега запада праћена је демонизацијом црвенокожаца. Мелодрама је уграђена у амерички расизам. Видљива је и у миту о америчком сну, у ком сиромашни и гладни почињу од нуле и тек мукотрпним радом и одрицањем, а не шпекулацијама, доспевају до богатства. Ако се, дакле, све речено има на уму, онда је истицање мелодрамског херојског савладавања класног насиља код Анкерове заправо банализација левице зато што је мелодрама образац и жанр сваког ангажмана који настоји да се омасови. Издизање мелодраме у први план не као начина излагања него као културе левице, изнад садржинске стране антикапитализма замена је садржаја формом која је сасвим неспецифична и раширена код многих нелевичарских покрета. Зато закључак Анкерове да мелодрама продубљује умртвљујући рад меланхолије левице и да

умањује њену критичност није резултат филозофске него површне жанровске критике левице. Просто речено, критика је промашила суштину проблема.

Овога пропуста нема код Венди Браун. Она се потрудила да најпре јасно дефинише шта је изгубљено поразом левице? Затим следе друга важна питања. Има ли у анализама левице поистовећивања са губитком утицаја на младе и са слабљењем политичког утицаја? Меланхолија је лојална свету ствари зато што сугерише логику фетишизма. Шта је заправо нестало, за чим треба жалити? Да ли је нестала реалност социјализма или је уздрман марксизам, да ли су ослабљени рад и класа као категорије политичке анализе и мобилизације или је у целини ослабљена економска алтернатива капитализму? Да ли је малаксао осећај за интернационално и за социјалну државу као критеријум солидарности? Или је и више од тога левица лишена развијене морално-политичке визије добра као водича у политичком раду? Да ли смо лишени једног начина живота и важног курса наших тежњи, па смо стога остали без подршке у тражењу добра, права и истине? Нисмо ли најзад лишени и самољубља као левичари? И на крају кључно питање: да ли је све баш тако? Или ће све тек тако бити ако нас захвати меланхолија?⁹ Шта треба да мрзимо ако желимо да задржимо романтична обећања левице¹⁰ и како да се сачувамо од разочарања?

Данас је то теже него раније, јер је Фукујамина теза о капитализму као једино реалистичној парадигми скоро прихваћена на несвесном нивоу. Треба се, кажу, чувати апстрактних утопија да би се сачувала иронична дистанца од заводљивог фанатизма и тоталитаризма левице и јачати имунитет од некапиталистичке будућности морала зараженог телеологијом акције и утопијских социјалних очекивања. Прогрес је редукован на идеологију капиталистичког реализма,¹¹ политичка телеологија постоји, али је испражњена од захтева за социјалном правдом. Слично Бадјуу и Венди Браун показује како сузбити тај реализам. Док је Бадју шездесетосмаш, феминистичка критика неолиберализма, В. Браун ближа је традицији Фукоа и Ничеа.

Треба јасно раздвојити шта је у анализама левице још употребљиво, а шта припада прошлости. Али шта учинити да би се избегла телеолошка утеха да је „историја на нашој страни“ или да ће „Правда и истина победити“? Враћање категоријама прошлости конзерватизам је и традиционализам левице¹² и западање у безнађе. Ова оцена је опште место, јер су се још Ниче и Маркс слагали у оцени да онај ко нема поверења у себе тражи савет од историје. Ниче је додавао да је старачка забава тражење утехе у прошлости, а историјско образовање

⁹ Brown, “Resisting Left Melancholia,” 460.

¹⁰ Brown, “Resisting Left Melancholia,” 460.

¹¹ Max Kaiser, “Wendy Brown, Alain Badiou and Capitalist Realism” (2013), 4, https://www.academia.edu/7580890/Wendy_Brown_Alain_Badiou_and_Capitalist_Realism.

¹² Brown, „Resisting Left Melancholia,” 463.

је нека врста урођене оседлости.¹³ Полазећи од сличних премиса, Џоди Дин је изрекла сасвим другачије опомене левици. За разлику од Траверса, који је меланхолију схватао у делатном смислу, већина аналитичара није је схватала као метафору отпора него више у фројдовском смислу, као повлачење. Меланхолични левичари гледају уназад, кажњавају себе, везују се за слом, за ненадокнадиви губитак, за срушени идеал и слепи су за акцију. Меланхолија је и поза, модни тренд, напуштање идеала. Нешто је у меланхолији несвесно, недефинисан је губитак.¹⁴ Слично Анкерској, и Динова фројдовски додаје да је меланхолија страх који спречава левицу у ревидирању властитих анахроних образаца мишљења. Ни њој није неумесна Фројдова опомена да је меланхолија структура жеље за изгубљеним објектом која подстиче губитак самопоштовања. Који су јој разлози и које су их жеље замениле? Ако се преведе на политички језик, извор јој је неверица у поновни покушај актуелизације утопије. У тој тврдњи Динове већ се уочава важна разлика од Анкерове. Уместо мелодраме, она укључује појам жеље и пита се шта је изгубљено, шта је замењено, а шта задржано од наслеђа левице?

Не извире ли, како с добрим разлогом упозорава Динова, пасивна меланхолија пре из компромиса левице са различитим идентитетским политикама од националних до мањинских родних и полних? И стиже до кључног одговора: не издаје ли левица тиме непомирљиво наслеђе властите историје, редукујући га на компромис, на прилагођавање национализму или тржишту.¹⁵ То је прилагођавање судбини капитализма и прогону појмова центрираних око непомирљивости, око антагонизма. Дакле, узрок меланхолије јесте издаја непомирљивости, каже Динова, а не мелодрама Манифеста КП како тврди Анкерова.

Зато Динова предлаже и другачији излаз. Треба обновити самоконтролу дефетизма и у структури левичарских жеља оживети критику морализма, догматизма, ауторитаризма и утопије. Данашња левица заточена је у меланхоличној структури редукованих жеља и зато треба реактивирати комунизам, изричито тврди Џоди Дин.¹⁶ Треба окончати доба самоокривљавања и окренути лист. Хоризонт комунизма потпуно мења перспективу и показује да у радикалном идеолошком заокрету „капитализам није једина игра у граду“. У својеврсној синтези Маркса и Фројда, али и Негрија и Делеза, Динова се отворено залаже за реактивирање комунизма у терминима жеље.¹⁷ Није изостало ни позивање на Рансијера и Лукача. Динову не брине мелодрама левице него запостављање

¹³ Фридрих Ниче, *О користи и штети историје за живот* (Нови Сад: Светови, 2001), 78-79.

¹⁴ Jodi Dean, *Communist desire* (2012), 6. https://www.academia.edu/1132449/Communist_desire_3?auto=download.

¹⁵ Dean, *Communist desire*, 15.

¹⁶ Dean, *Communist desire*, 17.

¹⁷ Dean, *Communist desire*, 17.

жеља. Којих? Оних за мноштвом и за промишљањем комунизма. Упориште јој је Бадијуово уверење да је комунизам трансисторијска истина, регулативна идеја кадра да утемељи историјски субјект. Тачније, истина која уводи немогуће у свет.¹⁸

Међутим, жеља није довољна. Потребна је визија њеног остварења. Наредни појам који у истом смислу Динова истиче јесте комунистички хоризонт који је данас запуштен пре свега у епистемолошком. Образложење Динове блиско је Манхајмовом појму осматрачнице као сазнајносоциолошке перспективе иако овде Манхајм није поменут. Просторно гледано, хоризонт (обзорје) то је она линија у даљини која дели видљиво од невидљивог, одваја земљу од неба. У временском погледу изгубљени хоризонт означава напуштене визије и раније неостварене наде. И губитак перспективе који је донекле сличан крајњем хоризонту који у астрофизичком погледу окружује црну рупу.

У социолошком смислу хоризонт маркира изгубљену будућност, али и димензију искуства коју не можемо изгубити. То је особен спој дубоког мора лишеног ослонаца и земље (чврстог ослонаца). Хоризонт је реалан у смислу немогућег које никада не можемо досегнути, али и у смислу актуелног неанахроног. Већ у тој аргументацији назире се значај утопије у сећању. Хоризонт дефинише наше видике и становиште, али и фундаменталну поделу која одређује где смо. Хоризонт који условљава наше искуство јесте комунизам,¹⁹ најприроднија ствар у свету којој не треба даље разјашњење ни оправдање. Комунизам је несводиво обележје оквира политике, како је писао Гарсија Линера, вођа боливијске леве гериле и потоњи потпредседник Боливије. Данас, међутим, левица одбацује комунистички хоризонт као изгубљени хоризонт, допуштајући уместо њега евентуално само „посткапитализам“²⁰ умивајући и конструишући на тај начин лексичку проходност нејасној промени. Појам посткапитализам је празан, испражњен од садржаја и лишен антитезе. Цоди Дин отворено упозорава да смо изгубили видик комунистичког хоризонта као основу од које могу кренути нови политички покрети²¹ иако капиталисти још осећају комунизам као претњу. Комунизам је искључен са стола из расправа о економској демократији, а поготово о демократској процедури.²² То је прогнани појам.

А појмови су и маркери сећања. Бирају приоритете из прошлости. Важно је додати да је у бившим социјалистичким земљама појам комунизам прогнан и постао баук прошлости и због страха од поновног ограничавања властитог државног суверенитета. Али није на Западу код А. Негрија, Б. Андерсона, А.

¹⁸ Цит. Badiu према Dean, *Communist desire*, 20.

¹⁹ Jodi Dean, *The Communist Horizon* (London: Verso, 2012), 1-2.

²⁰ Dean, *The Communist Horizon*, 3.

²¹ Dean, *The Communist Horizon*, 6.

²² Dean, *The Communist Horizon*, 7.

Бадјуа и Е. Лаклауа.²³ Док се негативни појам комунизам на истоку Европе среће само у антитоталитарној обради прошлости левице, а левица га прећуткује, дотле је на Западу комунизам отворени оперативни појам и неприкривена жеља левице. Употреба појма комунизам важна је вододелница сећања унутар европске левице.

Лица сећања: Гевара и Гагарин

То није био случај у 20. веку, када масовне комунистичке партије на власти једнако као и опозиционе комунистичке партије у Западној Европи нису избегавале појам комунизам. Комунисти и комунизам били су нормализовани као теоријски и као политички појмови. Штавише, атрибут комуниста уопште није сметао гламуру неких суперзвезда 20. века. Напротив. Код анализе сећања левице поучна је спонтана харизматизација конкретних ликова комуниста Јурија Гагарина и Ернеста Че Геваре. Први је стекао харизму за живота, други након смрти.

Ернесто Че Гевара (1928–1967) напустио је положај министра на Куби и отишао у Боливију да диже револуцију, где је и убијен у октобру 1967. године. Његова смрт лишена државне пропаганде широм света брзо је и спонтано прихваћена као жртва за световни идеал. Међународно експлозивно прихватање постхумне жртве Геваре код младих више је јачало веру у неминовну победу левице него што су то чиниле конгресне резолуције милионских комунистичких партија. Геварина смрт симболички се расула, аргентински марксиста постао је синоним различитих буна, отпора, неслагања, протеста и пре свега универзална икона антиколонијализма. Слично Патрису Лумумби, кога је Сартр звао Црним Робеспјером. Гевара није посматран као мученик него као реални узор световног наткомунистичког начела „бити, а не имати”. Али је као комуниста остао икона незауостављивости левице.

Танатополитички гледано, о Гевари се више размишљало него што се због њега туговало. Остао је симбол власти левице над смрћу. Његов бунт је фасцинирао младе, али био и разлог умирања. Скоро да је изабрао смрт како би обесмислио несмртност капитализма. О томе сведочи и то што је одмах након смрти криминализован у Боливији и у САД да не би постао вирус антикапитализма. Најдубље искуство и порука смрти једног важног револуционара није васкрс, ни култ него промишљање смисла идеализма у служби реализма, личног одрицања у служби убеђивања подвлашћених у могућност ослобођења. И то све упркос његовом неуспеху код боливијских сељака. Осведочење Геварине

²³ Razmig Kešejan, *Leva hemisfera: kartografija novih kritičkih mišljenja* (Beograd: Fakultet za medije i komunikacije, 2016).

постхумне харизме почивало је на оданости идеји, а не фотелји и отпору небиро-кратске левице бирократској левици. Гевара је остао икона најконкретније утопије комунистичког позива оличене у реалном појединцу, а не у идеји, симбол трајног социјалног позива на борбу, а не метафора узалудног подухвата. Његова смрт се у 20. веку издигла изнад ритуално организованог бола који уједињује групу након нестанка важног члана. Спонтана експлозивна харизматизација показала је да смрт не тражи домишљање да би била интегративно средство јачања групе. Широм света свако је на свој начин лишен службеног тумачења ослањао властити идентитет на Геварино *par excellence* одрицање. Па ипак, када је тридесет година након смрти свечано сахрањен на Куби, Фидел Кастро је дефинисао кључни смисао његове жртве – Гевара је постао симбол светске сиротиње.

Кастрове речи нису могле остати ексклузивно својатање Геваре од службене левице. Много раније Гевара је прерастао у надидеолошки симбол протеста младих против старијих, богатих и моћних. Слика младог револуционара са дужом косом постала је икона општег антигеронтократског генерацијског неслагања младих. Бунтовник који не тражи накнаду и који је спреман на одрицање проширио је класни у генерацијски отпор. Није реч о разводњавању класног подухвата него о универзализовању смисла вероватно најславније комунистичке жртве. Након урушавања европског социјализма многа својатања Геваре сведоче о широком симболичком капиталу његове личности. Говоре о моралној надмоћи његове личне одлуке упркос смањеној моћи идеје коју је бранио, а за разлику од минулог доба када је његово убиство било сигнатура несмртне младости против остарелог и смртног капитализма. Танатополитички гледано Геварина смрт је на неки начин опречна урушавању Совјетског Савеза. Ова два пораза левице носе две врсте сећања и две врсте порука. У првом случају реч је о победоносном поразу изворне идеје, у другом о рушевини издане идеје. Ако изворна идеја левице још трепери у садашњици, коме је више захвална: моћној бирократизованој урушеној држави или за стварање харизме правовремено прекинутом животу младог револуционара који није скончао у кревету? Лишен сваке романтизације Гевара је остао неугрожена отеловљена прошлост левице, нерањива прошлост Великог покушаја. У разореном понору између идеала и стварности остао је узор најразноврснијих потрага за савладавањем арбитра који дефинишу разлику између могућег и немогућег. Зато што је остао идеал младих, бременит је будућношћу. Експлозивна хероизација стигла је већ 1968, а Гевара је остао гарант незаборава небиро-кратске левице. Далеко изнад иконе „прошле будућности” запамћен је као општија метафора неутилитарног отпора једнако 1968, „када се у ваздуху осећало црвено”, и дуго након тога, када је наступио конформистички менаџерски *Zeitgeist*. Етичка надмоћ и мистика једнакости левице је 1967. најуспешније у својој прошлости преживела пораз

спонтаном, а не планском харизматизацијом борца и обезбедила памћење левице. Пораз интербригада у Шпанији, у којима су се борили добровољци из више земаља, и убиство кубанског министра, који се одрекао власти и пошао у герилу у прашуме Боливије, биле су активистичке легенде славних пораза левице. Покрет се навикавао на изгубљене битке и осведочавао у поразима упркос арогантном насиљу надмоћног противника.

Други пример активне личне комунистичке харизме јесте космонаут Јуриј Гагарин (1934–1968), чији су подухват успешног савладавања сила планете филозофи одмах назвали техничком трансценденцијом и променом Места. Процене су ишле чак до оцене да је Гагаринов продор у бестежинско стање космоса 13,7 милијарди година након Великог праска (оне безвремене тачке када је почело ширење васионе и дошло до промена структуре свемира) неизбрисива заслуга левице, промоција глобалног као природног и почетак силаска са наше планете у свемир. Премда у поређењу са савременим свемирским достигнућима то није био крупан помак, био је први спектакуларни изванпланетарни искорак веома важан за глобални углед левице. „Колумбо космоса”– остала је метафора за Гагарина.

Исте 1961. године британски премијер Х. Макмилан рекао је америчком председнику Кенедију како „Совјети имају перспективну економију и да ће брзо престићи капиталистичко друштво у трци за материјалним добрима”.²⁴ Погрешна прогноза није разлог да се данас организовано заборавља чињеница како прошли век није био само доба светских ратова и екстрема него и освајања демократије, економске и политичке, деколонизације и дугог мира између 1945. и 1990. године, замрзнутих сукоба и национализма у Европи. Ово диференцирано сећање на 20. век данас је скривено, подземно, није довољно ослободило алтернативу за будућност. Савладала га је службена ЕУ антитоталитарна слика прошлог века и мрачног социјализма као антитеза светлом неолиберализму. У њој нема места за одмеренију процену да Хладни рат није био само нуклеарна напетост између социјализма и капитализам, него и ледено доба полувековног мира у Европи, социјалне државе и крупних техничких изума без којих не би било данашњих достигнућа. Године 1989. почело је отопљавање глечера демократске процедуре, али је захладнела економска демократија, а прошлост је експлодирала.

Измењене хегемоне вредности 21. века измениле су и сећање на Гагарина. Време је, додуше, показало да Гагаринов пионирски лет у космос у априлу 1961. на висини од око 300 км није био трајни показатељ надмоћи социјалистичке васионске технологије над капиталистичком технологијом него само вид њене тадашње конкурентности. Али је можда нешто друго важније. Социолошки гледано, исти догађај био је симбол вертикалне покретљивости система у коме

²⁴ Ерик Хобсбаум, *О историји* (Београд: Откровење, 2003), 250.

је син руског колхозног сељака први у свету савладао силу Земљине теже, сува чињеница далеко изнад комунистичке митологије.²⁵ Један млади комуниста је тих дана био најпризнатији човек на нашој планети, а победа човека над Земљином тежом била је у знаку црвене звезде. Америчка Аполо ера стигла је касније крајем шездесетих година 20. века. Када је у питању сећање левице на тај догађај, требало би уочити и две важне антитезе. На великој међународној изложби у Москви, у павиљону Космос 1967. године, постављен је дупликат Гагаринове ракете Восток-1 на истом месту где је 1959. године срушена Стаљинова статуа висока 30 метара. Медији су забележили да је Восток-1 заменио Стаљина. Био је то у СССР симбол преласка од култа личности ка култу космоса. Међутим, када је исти павиљон Космос демонтиран деведесетих година 20. века, а експонати уништени,²⁶ била је то и својеврсна демонтажа сећања левице. На другој страни планете, када је *Apollo 11* стигао са америчким космонаутима на Месец, 1969. године, у свемирском тријумфу САД остало је незапажено да је мозак ракете *Saturn 5* био ракетни инжењер Вернер фон Браун. Исти немачки аристократа био је водећа личност Хитлеровог ракетног програма. Моћни увек одлучују о сећању на заслужне и то није никаква иронија историје. Овде треба само додати да за сећање левице није небитно запуштено памћење хладноратовског свемирског надметања социјализма и капитализма.

Након Жуковљевог заузимања Берлина, у мају 1945. године, друга трајна тачка ослонца сећања левице јесте Гагаринов лет у космос, 1961. године. Као што је СССР због победе над фашизмом 1945. доспео до врхунца свог међународног угледа, исто тако је и Гагарин 1961. постао надиидеолошка светска звезда без премца. Жуков и Гагарин били су две персонификације памћења левице, два важна упоришта наде. Маршал је био симбол војне, а мајор технолошке надмоћи социјализма. Слично Гевари, обојица су са незамисливим успехом стекла надидеолошку харизму. Данас је 12. април у Русији Дан космонаута. Обележавање тог датума није носталгија ни актуелизација прошлости него је Гагарин део симболичког језика за говор о савременој руској националној надидеолошкој технологији. Сећање на искорак у космичко доба има идеолошку и надидеолошку димензију. Слава тог подухвата лишена је мрачних страна колонијалних геноцида прекоморских истраживача у Новом веку. Како се данас приказује овај учинак?

Другачије него раније. Комунистички хероји су након 1989. године престали у Европи да буду бесмртни, јер је идеја за коју су дали животе престала да буде хегемона. Њихови споменици лишени су делатног смисла, нису више

²⁵ Walter Famler, *Im Zeichen des roten Sterns – Zur ikonographischer Kodierung des Kosmpiloten Juri Gagarin* (Berlin: Kulturmaschinen Verlag, 2011), 24.

²⁶ Famler, *Im Zeichen des roten Sterns – Zur ikonographischer Kodierung des Kosmpiloten Juri Gagarin*, 30.

објекти поштовања него одмазде. Преживели су хероји чији је учинак растумачен као надидеолошки – Жуков, Гагарин и Гевара. Данас је иконографија Гагарина симболички језик који исказује много смисла. У Русији су млади почетком деведесетих година 20. века организовали Гагарин хепенинге и фестивале. Центар совјетског социјалистичког симболизма одржао се у послесовјетској култури и у руском капитализму. У капитализму је семиотика део маркетинга, у социјализму део идеолошке индоктринације. Совјетски симболи комбинују се с новим вредностима руског капитализма, понос на славна космичка открића меша се са меланхолијом због губитка статуса суперсиле,²⁷ а капитализам у Русији користи симболе левице за властито правдање. Унутар масовне продукције и масовне потрошње симбола треба пажљиво проценити значај изворних симбола левице у савременом капитализму. На најмаркантнијим примерима Гагарина и Геваре важно је уочити потенцијал левице за надидеолошке вредности и идеале. Нису то били исконструисани митови него реални подухвати који су спонтано, а не плански постали симболи универзалног општељудског смисла. А то што су се сећања на њих показала као динамичка и променљива покретачка снага, не мења њихов значај. О њиховом смислу одлучују моћни не осврћући се на спонтани одјек њихових подухвата нити на реални учинак.

Шта да се ради?

Сећање је расута, памћење организована прошлост, а историја је проверено памћење. Неолиберализам синхроно надзире сва три облика свести. Како антикапиталистичка левица да се одупре овом диктату и да осигура другачији поглед у прошлост?

1. Основно социолошко албвашовско противпитање јесте како да се сећа распаду колектив. Без постојане групе нема одрживог сећања. Антикапиталистичка левица је данас лишена снажне државе и партије, установа кадрих да уједначавају и негују спону између властите прошлости и будућности, стабилизују покретљиве прошлости и закавжене будућности. Између сећања и записане историје стоји непрегледни простор непознатог, потонулог у таму, зато што ишчезло колико год било важно није располагало групом која би га држала на површини и на светлости. Треба ли најпре обновити групу кадру за одржавање друштвеноинтегративног сећања? Ако је тако онда су академски неделатни сви појединачни интелектуални напори за налажење новог сећања лишени групе. Па ипак, можда теорија може одговорити да ли је на делу срушено или нарушено, уништено или напуштено сећање левице? И проценити

²⁷ Slava Gerovith, "Creating Memories – Myth, Identity and culture in the Russian Space Age," *Remembering the Space Age*, ed. Steven J. Dick (Washington: NASA, 2008), 232.

колико су варијације кључног појма пораз делови дефетистичког дискурса: неактуелност левице, фаза повлачења, осека левице, потиснутост, скрајнутост, дефанзива левице? Оно што је сасвим извесно јесте да нема довољно снажне групе да пружи институционални оквир сећању левице иако су неке групе (породице, синдикати, интелектуални кругови) након слома социјализма, задржали уже оквире сећања. Организована група (партија, држава) успешније одржава мрежу између властитих жртава и целата, идеолога класика и револуционара, садржаја који су нужни за емотивну проходност прошлости левице и за редуковање сложености и хомогенизацију разних верзија прошлости.²⁸

2. Није нимало необично што неолиберализам не тражи саморефлексивну историју капитализма за разлику од левице којој је потребан саморефлексивни однос према властитој прошлости. На грешкама других се не учи. Луксузно памћење богатих, истраживање порекла различитих породица и фирми може се наручити на тржишту и осигурати медијска промоција. То није случај са памћењем револуција, организованих незадовољстава голоруких и безгаћника које је од слома социјализма победник успешно скратио на историју илузија и насиља. Памћење богатих врти се око памћења порекла, памћење нације око славне прошлости, док сиротињи не треба сећање на неславно анонимно порекло, него подсећање на успешне покушаје савладавања немаштине. Није то историја славне социјалне прошлости нити неминовне победе правде, а понајмање историја неуништивног идентитета него је то слојевита прошлост саздана од светлости и сенки, успеха и неуспеха, напретка и насиља. Памћењу левице потребна је историја мрачног прогресивног (Ernst Bloch), а не славног нарцисоидног самовиђења. Левица не треба да полази од Фукујаминог краја историје нити од хантингтоновске непомирљивости идентитета него од слике властите контингентне прошлости и од погледа у бесконачно неизвесно.

3. Антикапиталистичка левица треба да се ослободи привида о снази деснице и њеног диктата и да јасније дефинише однос према властитој прошлости. Та два императива су повезана. У добу лишеном утицајне комунистичке идеје све је допуштено и све се може свести на универзалну мерљивост, на робну вредност рада. Капиталистички реализам је помрачење ума. Почива на хегемонској поларизацији између демократског и тоталитарног света (*West and the rest*). То је идеолошка структура зависна од неоколонијализма (A. Badiu). У ретрадиционализацији након 1989. није постала уморна визија социјалне револуције која је еминентно модерна идеја, јер је истакла могућност промене целине. Пре ће бити да су левичарски интелектуалци устукнули пред провалом традиције центриране око националног. Уз прецењивање националног ту је и фасцинација да је данас једино делатна логика капитала.

²⁸ Silja Behre, *Bewegte Erinnerung: Deutungskämpfe Um '1968' in Deutsch-Französischer Perspektive* (Tubingen Mohr Siebeck, 2016), 6.

4. Не мање дефетизма шири прецењивање снаге антитоталитарних резолуција које хомогенизују расута сећања на социјализам. Чим се нешто прецењује, нешто се и потцењује. Да ли је потцењивање властите снаге последица немања жеље за немогућом жељом комунизма и колективне жеље за новим пројектом еманципације, како тврди Џоди Дин. Не славе ли беспомоћни властиту беспомоћност меланхоличним прихватањем хегемонског дискурса о смрти комунизма? Да ли и левици недостаје узбуњивач? Сећања левице јесу распрскана и децентрирана већ и тиме што је глобализација расула разне уситњене перспективе малих идентитетских група. Али неолиберализам их дотерује у корак прописујући антитоталитарне законе сећања иако историја није предмет права. Антитоталитарне резолуције не осуђују конкретне комунистичке злочине него идеологију (тачније злочине почињене у име идеологије) која угрожава неолибералну глобализацију. Пјер Нора запажа да је на делу криминализација идеологије, злочин се растеже на идеју. Стаљинизам се изједначава са комунизмом, што је једнако једнострано као када би се хришћанство изједначавало са инквизицијом, или ислам са Бин Ладеном. Агресивно захтевно памћење ЕУ безобзирно дотерује у корак прошлост као што су то некада чинили стари француски приручници историје о добрим и лошим краљевима или, како додаје Нора, као они који су писали о храбром Колберу и лошем Робеспјеру, или новији који пишу историју славног Де Гола, а не помињу маршала Петена.²⁹ Антитоталитарно изједначавање фашизма и социјализма делегитимише нове обрасце самоорганизовања подвлашћених и замагљује спознају делатних потенцијала промене целине. Канонска супротност демократији и тоталитаризму је анти-антагонистичка. У њој није маркирана напетост између поменутих полова као неизмирљива дијалектичка друштвено-економска противречност него као институционално-процедурална неспојивост. Блиска јој је хантингтоновска идентитетска канонизација неспојивих верско цивилизацијских кругова зато што неутралише непомирљивост класних интереса.

5. Важан услов деконструисања привида о снази деснице јесте јасније дефинисање делатних потенцијала прошлости левице. Да ли је пораз из 1989. само историјска епизода или је истински дебакл, толико дубок да данас веровати у обнову антикапиталистичке левице значи нову врсту слепог верништва? Да ли је то веровање у непостојеће или у обнову пораженог? Не мање апокалиптична је дилема да ли је 1989. године почео прелаз пустиње левице којој се још не види ни крај ни оаза? Где наћи компас и како одржати курс у олуји? Да ли су реални они који су подлегли искушењу конверзије и напустили левицу или они други (Маркс, Бењамин, Хобсбаум, Негри) за које је реализам увек био вера у

²⁹ Пјер Нора, "Памћење историје, памћење историčара," *Kolektivno sećanje i politike pamćenja*, ed. Sanja Milutinović Bojanić i dr. (Beograd: Zavod za udžbenike, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2015), 286-287.

немогуће које искључују владајући? У овом прилогу дати су неки одговори који се ослањају на разноврсну традицију левице од Маркса до Бадјуа. Отклон од историцистичке емпатије с неолибералним победницима није губитак компаса левице залутале у неизвесној будућности. Управо пажљиво запамћени сегменти из прошлости левице, понајпре они који су такође након пораза наизглед били лишени компаса, могу бити корисни путокази.

6. Саморефлексивно суочавање левице са пораженим властитим слепим тријумфом у прошлом веку тражи нову креативну свест о губитку као услов нове самоорганизације. Капиталистички реализам не може се победити само на нивоу идеја нити радом на промени расположења левице од меланхолије ка оптимизму. Ако је хегемона сећање након 1989. била реакција на немир оне модерности која је након 1917. брутално дестабилизovala верске и етничке идентитете, данашње сећање левице требало би да буде реакција на немир рестаурације која је обновила капитализам, национализам и религију. Али прошлост се не може организовати насумице без организоване визије пожељне будућности. Нужна је пракса и операционализација новог антикапиталистичког обећања. Потребан је и нови образац ефектног сабијања мисли у оперативну паролу прилагођен медијским законима дигиталног доба. Покрет без организације је неоперативан, лишен теорије јесте дезоријентисан, а лишен прошлости је нерелефантан. Потрага за субјектом кадрира да потресе капиталистички реализам тражи нови спој теорије и праксе. Тек када левица доживи озбиљнији пораз и када се покаже идеолошка и социјална празнина, може се јасније видети да је незаменљива и поузданије разабрати њену особеност. Само ако је довољно мрачно могу се видети звезде (М. Л. King). Ваљда је у томе дијагностичка функција пораза левице.

Извори и литература

- Anker, Elizabeth. „Left Melodrama.“ *Contemporary Political Theory* 11 (2012): 130-152.
- Badiju, Alen. *O mračnom slomu: pravo, država, politika*. Beograd: Univerzitet Singidunum, 2013.
- Behre, Silja. *Bewegte Erinnerung: Deutungskämpfe Um '1968' in Deutsch-Französischer Perspektive*. Tübingen Mohr Siebeck, 2016. <https://books.google.rs/books?id=v31ckV3HblIC&pg=PA146&lpg=PA146&dq>
- Brown, Wendy. “Resisting Left Melancholia.” *Loss – The Politics of Mourning*, ed. by David L. Eng and David Kazanjian, 458-465. Berkeley: University of California Press, 2003.
- Dean, Jodi. *Communist desire*. 2012. https://www.academia.edu/1132449/Communist_desire_3?auto=download.
- . *The Communist Horizon*. London: Verso, 2012.
- Dick, Steven, *Remembering the Space Age*. Washington: NASA, 2008.
- Famler, Walter. *Im Zeichen des roten Sterns – Zur ikonographischer Kodierung des Kosmopiloten Juri Gagarin*. Berlin: Kulturmaschinen Verlag, 2011.
- Gerovith, Slava. “Creating Memories – Myth, Identity and culture in the Russian Space Age.” *Remembering the Space Age*, ed. by Steven J. Dick. Washington: NASA, 2008, 203-237.
- Hobsbaum, Erik. *O istoriji*. Beograd: Otkrovenje, 2003.
- Kaiser, Max. “Wendy Brown, Alain Badiou and Capitalist Realism.” 2013. https://www.academia.edu/7580890/Wendy_Brown_Alain_Badiou_and_Capitalist_Realism.
- Kešejan, Razmig. *Leva hemisfera: kartografija novih kritičkih mišljenja*. Beograd: Fakultet za medije i komunikacije, 2016.
- Luksemburg, Roza. “Red vlada u Berlinu.” *Izabrani spisi*, ur. Roza Luxemburg. Zagreb: Naprijed, 1974.
- Marks, Karl; Fridrih, Engels. „Manifest komunističke partije.” *Izabrana djela, Tom I*, ur. Karl Marks i Fridrih Engels. Beograd: Kultura, 1949.
- Niče, Fridrih. *O koristi i šteti istorije za život*. Novi Sad: Svetovi, 2001.
- Nora, Pjer. „Pamćenje istorije, pamćenje istoričara.“ *Kolektivno sećanje i politike pamćenja*, ur. Sanja Milutinović Bojanić i dr., Beograd: Zavod za udžbenike, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2015, 283-295.
- Traverso, Enzo. *Melankolija ljevice*. Zagreb: TIM press, 2018.
- Valter, Benjamin, *Eseji*, Beograd: Nolit 1974.

Summary

Todor Kuljić, PhD

Metabolism of the Left-Wing defeat – How could the Left overcome its own defeats

The paper examines the nature of the Left-Wing defeat after 1989 and the memory modes of defeat. How could memory of defeat be productive and what emotion could frame it? The cognitive values of concepts (melancholy and melodrama) and memory mode of the Left-Wing icons have been discussed: Yuri Gagarin and Che Guevara. Memories are scattered, memory is organized past, but history is a checked memory. The neoliberalism synchronously monitors all three forms of consciousness today. In conclusion, several patterns of self-reflexive memories have been presented, as well as the proposals to the anticapitalist Left how to resist the dictates of hegemonic neoliberalism today and how to provide a different view of the own past.

Key words: The Left-Wing defeat, melancholy, melodrama, self-reflexion